

DRAMSKI ODGOJ

GLASILO
HRVATSKOG
CENTRA ZA
DRAMSKI ODGOJ

ZAGREB,
LISTOPAD 1997.
GODINA I
BROJ 1/1997.

E V O N A S !

Iako nevelik, ovo mi je najteži uvodnik u životu. To je zato što pišem kao sudionik, a ne promatrač. Otuda i strah da ne djeluje neskromno ono što mislim da treba reći u trenutku kad prvi broj "Dramskog odgoja" držite u rukama.

A treba reći da smo u nešto manje od dvije godine otkako je osnovan Hrvatski centar za dramski odgoj učinili mnogo: pokrenusmo seminare, savjetovanja, radionice, povećasmo članstvo i, evo, pokrenusmo i vlastito glasilo.

Čemu služi i kakav treba da bude naš list? Potrebe i htijenja su velika, a mogućnosti, barem zasad, ograničene. No i u ovom skromnom obliku sadržaj ovog broja hoće biti oglednim uzorkom koji će članstvo prihvati i podržati ili odbaciti i promijeniti.

Ovakvo glasilo trebalo bi vršiti nekoliko zadaća: pružati obavijesti, prenositi iskustva, biti javnom govornicom našeg Centra, zatim teorijskim zrcalom dramsko-pedagoške prakse, našim prozorom u svijet, mjenjačnicom ideja, vremeplovom u povijest - i budućnost! - hrvatske dramske pedagogije, dopisnim susretištem članstva od Dunava do Prevlake.

U našem prvijencu pokušali smo, koliko su nam sredstva dopuštala, izborom članaka obuhvatiti što više nabrojanih zadaća.

Jesmo li na dobrom putu, znat ćemo samo ako nam Vi to javite. Pišite nam, iznesite svoja mišljenja i moguće prijedloge. Pažljivo ćemo Vas saslušati odn. pročitati sve što nam napišete. Samo uz Vašu pomoć i suradnju naš i Vaš list može biti bolji i korisniji.

E, pa pridružite nam se!

Vlado Krušić

IZVJEŠTAJ O DJELATNOSTI U PROTEKLOM RAZDOBLJU

Hrvatski centar za dramski odgoj osnovan je na osnivačkoj skupštini 23. veljače 1996. U travnju iste godine Centar je i službeno registriran pri Ministarstvu uprave čime započinje njegovo zakonsko postojanje.

Osnovna sredstva za djelatnost u 1996. Centar je dobio na natječaju Instituta Otvoreno društvo-Hrvatska za financiranje nevladinih udruga. Ova sredstva trebalo je potrošiti do kraja godine za koju su bila dodijeljena. Nevolja je bila u tome što su nam ona bila odobrena tek u lipnju, što znači da se sa širim akcijama moglo započeti tek od jeseni, a potrošiti ih je trebalo do 31. prosinca.

Prva redovna skupština Centra održana je 27. travnja 1996., nakon dobivanja rješenja o registraciji, i tada je usvojen i program rada za 1996. godinu koji je u svojem najvažnijem dijelu i ostvaren. Evo popisa akcija koje smo tada usvojili, a odmah uz njih i izvještaj o njihovoj realizaciji.

Temeljni seminari za voditelje školskih scenskih družina

Ovi seminari obraduju osnove dramskog, recitatorskog i lutkarskog izraza, dakle one vrste koje se njeguju u našim školama. Potreba za takvim seminarima je velika, dok su u pravilu, materijalne mogućnosti, ali često puta i zanimanje nadležnih ustanova, znatno manji.

HCDO je u suradnji s raznim ustanovama (Ministarstvo prosvjete i športa, županijski uredi) ostvario sljedeće seminare:

- Osnove recitiranja
 - (Križevci, 1-2.6. i 18-19.10.1996.)
 - (Zagreb, 13-14. i 21-22.9.1996.)
- Osnove rada u školskoj dramskoj družini
 - (Zagreb, 13- 14.9.1996.)
 - (Šibenik, 16-17.11.1996)
- Guignol u školskoj lutkarskoj družini
 - (Zagreb, 13-14.9.1996.)

Seminari su sastavnim dijelom programa "Radionice dramskog odgoja" koji su oblikovali dramski pedagozi Učilišta Zagrebačkog kazališta mladih i koji imaju potporu Ministarstva prosvjete i športa. Za njihovo pohađanje Ministarstvo dodjeljuje nastavnicima potvrde za stručno usavršavanje. Postoji, međutim, jedan uvjet: seminar mora obvezatno biti organiziran u suradnji

odnosno mora imati potporu ili izravno Ministarstva prosvjete i športa ili županijskog ureda za prosvjetu.

Namjenski seminari za studente pedagoških i nastavnih fakulteta

Studenti - budući pedagozi i nastavnici - posebno su važni kao mogući sprovoditelji dramskog odgoja. Poznato je pak da je na našim pedagoškim učilištima opseg znanja i iskustava o dramskom odgoju i pedagogiji više nego skroman.

Tijekom protekle školske godine ostvaren je namjenski seminar sa studentima kroatistike koji su se dragovoljno javili za sudjelovanje u recitatorskoj radionici koja je trajala od studenog prošle do travnja ove godine. Svi studenti koji su završili radionicu dobili su potvrde o pohađanju.

Seminari za dramske pedagoge

U ovom trenutku dramskim pedagozima u Hrvatskoj u pravom smislu riječi možemo smatrati tek nekolicinu stručnjaka koja se dramskim odgojem profesionalno bavi. Svi smo mi zapravo "samouci" i svima nam je u većoj ili manjoj mjeri potrebno stjecanje dodatnih znanja uz ona koja nam pruža neposredan praktičan rad.

Ovi su seminari namijenjeni dakle onima koji teže tome da se dodatno obrazuju i postanu stručnjaci, a već posjeduju osnovno iskustvo dramskog rada s djecom i mlađeži.

Cilj je ovih seminara da se hrvatski dramski pedagozi dodatno obrazuju i upoznaju s metodikom i teorijom suvremene dramske pedagogije u svijetu.

U 1996. Centar je ostvario dvije takve akcije:

- Iva Gruić, predavač scenske kulture i lutkarstva na Pedagoškom fakultetu u Zagrebu, boravila je od 28.6. do 12.7. u Ljetnoj školi dramskog odgoja u Birminghamu, V. Britanija, gdje je imala prilike raditi pod vodstvom nekih od najuglednijih dramskih pedagoga u svijetu.
- U studenom je u Zagrebu boravila Tintti Karppinen, dramska pedagoginja iz Finske, koja je tijekom nekoliko dana pratila rad

dramskih pedagoga Učilišta ZKM, a zadnja dva dana je održala radionicu pod naslovom "Uvod u dramski odgoj" kojoj su, uz dramske pedagoge ZKM-a, sudjelovali i učitelji-voditelji školskih družina, te nekolicina studenata i polaznika dramskog studija ZKM.

Ovaj pravac djelovanja Centra imao je nastavak i u 1997. godini.

Naime, u veljači i ožujku održana su još dva seminara pod naslovom "Osnovne tehnike odgojne drame" koje je vodio britanski dramski pedagog Roger Chamberlain i u kojima se okupilo preko pedeset sudionika, uglavnom iz Zagreba, od dramskih pedagoga i voditelja školskih družina, preko sociologa, defektologa, socijalnih radnika i psihologa do studenata i srednjoškolaca. Ovi seminari ostvareni su uz podršku humanitarne organizacije "Care International".

Savjetovanje "Mogućnosti dramskog odgojnog rada u suzbijanju ratnih psihosocijalnih posljedica kod djece i mladeži"

Savjetovanje je održano 21. i 22. prosinca 1996., a uz HCDO organizatori su bili Društvo za psihološku pomoć i Učilište ZKM. Na njemu se okupilo sedamdesetak sudionika: dramskih pedagoga, socijalnih radnika, psihologa, psihijatara, voditelja školskih družina, defektologa, profesionalnih i neprofessionalnih kazališnih stvaralaca, studenata i srednjoškolaca. Uz 12 referata održano je 6 plakat-izlaganja, 3 dramske radionice, 2 kazališne predstave i 3 razgovora u kojima je sudjelovala većina sudionika. Tijek savjetovanja snimljen je video-zapisom. Nakon savjetovanja donešeni su i zaključci koji su upućeni nizu ustanova i organizacija za koje smatramo da mogu pridonijeti razvoju dramskog odgoja u Hrvatskoj. Zaključci i video-zapis dostupni su zainteresiranim članovima. Savjetovanje smatramo posebno značajnim, jer je stvorilo prepostavke za proširenje djelatnosti našeg Centra na područja društvenog života i odgoja mladih na koja se uglavnom ne pomišlja kad se govori o dramskom radu s djecom i mladeži.

Proširenje članstva i osnivanje podružnica

U 1996. tiskana je osnovna promičbena građa Centra: informativni letak, poziv na učlanjenje te Statut, dakle sve ono što mora biti dostupno svima koji žele postati članovima HCDO.

Zbog kratkoće razdoblja, u kojem smo trebali ostvariti niz konkretnih akcija, upisom novih članova

počeli smo se baviti snažnije tek u siječnju ove godine kad je na preko 500 adresa upućen poziv na učlanjenje, poglavito voditeljima školskih scenskih družina, čija smo imena uzimali iz programa susreta Lidrano ili među polaznicima seminara "Radionice dramskog odgoja".

Odzivom od pedesetak pisanih prijava možemo biti zadovoljni s obzirom na kratko postojanje Centra. Uostalom, proširenje članstva je trajna zadaća.

Osnivanje podružnica Centra širom Hrvatske mnogo je složeniji zadatak i njegovo ostvarivanje bit će moguće tek kad se život i djelatnost Centra počne zaista odvijati i izvan njegove najuže središnjice. Drugim riječima, život podružnica ovisit će poglavito o inicijativama i konkretnom djelovanju samih članova Centra unutar područja gdje žive.

Sudjelovanje na zasjedanju skupštine

Međunarodne udruge za dramu, kazalište i odgoj

Rijetka je prigoda da se zasjedanje skupštine svjetske udruge, kojoj i naš Centar pripada, održalo tako blizu Hrvatske, naime, u Budimpešti, od 24. do 27. ožujka ove godine. Stoga je predsjedništvo HCDO, u sastavu Iva Grujić, Ines Škušlić-Horvat i Vlado Krušić, kolektivno prisustvovalo ovom sastanku na kojem se okupilo dvadesetak delegata iz cijelog svijeta (Australija, Filipini, Kenija, Singapur, Gana, Kanada, SAD, Francuska, Finska, Nizozemska, Portugal, Irska, Norveška, Litva, Velika Britanija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska te domaćin Madžarska). Osim neposrednog sudjelovanja u radu skupštine, za hrvatske sudionike najvažnije je bilo susresti kolege iz svijeta te upoznati aktivnost madžarske udruge za dramski odgoj i stanje dramskog odgoja u toj nama po mnogo čemu bliskoj zemlji. Spomenimo i to da je smještaj hrvatskog izaslanstva bio osiguran u internatu Hrvatske osnovne i srednje škole u Budimpešti.

Uredsko poslovanje

Kao samostalno registrirano udruženje HCDO po zakonu mora voditi uredno knjigovodstvo kao i svaka druga ustanova, a to znači i plaćati sve zakonske obveze: poreze, prireze, razreze. Za takav posao potreban je profesionalac, a našli smo ga u osobi gđe. Ane Sekulić koja od prošloga ljeta vodi brigu o našem poslovanju.

Predsjednik HCDO:

Vlado Krušić, v.r.

Nevenka Mihovilić

IZMEĐU UMJETNOSTI I ODGOJA

*Ljetna škola odgojnog kazališta, Prvić Luka,
10 - 17. kolovoza 1997.*

Nevenka Mihovilić učiteljica je hrvatskog jezika u OŠ Tituša Brezovačkog u Zagrebu i dugogodišnja voditeljica školskih slobodnih aktivnosti. Članak je izvorno objavljen u "Školskim novinama".

Odgojno kazalište poseban je kazališni žanr koji se razlikuje od u nas udomaćenog dramskog odgoja, jer kao polazište uzima kazališnu predstavu ili njezine elemente. Rad se ne temelji na klasičnim predavanjima, već se odvija u radionicama od kojih se svaka može smatrati posebnim odgojnim programom. Radi se sa cijelom skupinom ili u manjim skupinama koje se oblikuju tijekom rada pod brižljivim nadzorom voditelja koji je uglavnom i sam dio igre ili je pak "izvan uloge", tj. za sudionike "nevidljiv".

Upravo takva radionica pod nazivom "Ljetna škola odgojnog kazališta" održana je ovog ljeta u Prvić Luci. Tridesetdvoje sudionika različite dobi, zanimanja i s različitim kazališnim iskustvom na toj su se radionici družili i sedam dana naporno radili spoznajući teoriju i praksu odgojnoga kazališta utemeljenog u V. Britaniji 1965. godine. Bili su tu profesionalni dramski pedagozi, studenti i glumci (članovi Zagrebačkog kazališta mladih i Mostarskog teatra mladih), socijalni radnici, učitelji i odgajatelji pristigli iz Osijeka, Pule, Otočca, Šibenika, Karlovca, Zagreba, Mostara i Sarajeva. U tom malom mjestu, u kojem su najveseliji i najbrojniji gosti djeca iz svih krajeva Hrvatske i svijeta, uvjeti rada i smještaj bili su više nego skromni, no vrijedilo je doživjeti atmosferu cjelodnevnog rada i stvaralačkog zanosa kojom su bili polaskani i sami voditelji, ugledni dramski pedagozi Roger Chamberlain i Tag McEntegart. Ovi jednostavnii simpatični zaljubljenici u svoj posao, djelatnici udruge "Care International", imaju dvadesetgodišnje iskustvo rada u odgojnog kazalištu i to iskustvo nesrebično prenose dramskim umjetnicima, pedagozima i učiteljima širom svijeta. Pritom skromno naglašavaju kako dolaze poglavito kao praktičari-umjetnici, a ne akademski stručnjaci ili terapeuti. Stoga su i ovaj seminar zamislili kao radionicu za razmjenu međunarodnih iskustava i ideja u području odgojnog kazališta.

Nije bilo lako osmisлитi dovoljno zanimljiv, privlačan i koristan program za tako raznoliku skupinu sudionika, a još teže bilo je pronaći izvore financiranja, no u tome je uspio Vlado Krušić, predsjednik Hrvatskog centra za dramski odgoj, osnovanog prije godinu dana. Uz to je popularni Kruška od početka do kraja sudjelovao u radu, bilježio kamerom i fotoaparatom najsnažnije trenutke i, prema potrebi, intervenirao kao prevoditelj.

Prvoga dana seminara, nakon neizbjjeđne igre upoznavanja kojom je razbijena ukočenost i stvorena opuštena atmosfera, sudionici su iznijeli razloge što su ih naveli da se uključe u radionicu, ali i svoja očekivanja. Unoseći u igru svoje omiljene predmete spontano su počeli graditi jedinstven program u kojem su nastavili sudjelovati čitavim svojim bićem, od prvog do posljednjeg trenutka. Polazna točka bila je poruka koju su pomalo svi oblikovali:

"Stojimo ovdje ujedinjeni u razumijevanju, slobodi, vremenu i prirodi, ujedinjeni u dušama, radosti i boli, u nevoljama, ljubavi i nadama, u prisutnosti, traženjima, uvjerenjima, u snovima, prolaznosti vremena, u ovom našem vremenu, u želji za razvitkom, u muzici srca, u traženju istine, u našoj vjeri u sutra, u traženju ljestvica."

Ovom porukom započelo je zajedničko putovanje na koje su Roger i Tag poveli sudionike radionice započevši priču o Omeganima, ljudskim bićima čiju sudbinu je trebalo rasvijetliti i razriješiti koristeći se u radu različitim oblicima i metodama koje se primjenjuju u odgojnog kazalištu. Tako je umjesto promatranja objektivne stvarnosti uspostavljen teatarski fikcijski kontekst koji uvodi u srž problema, upravo onih za koje su se sudionici opredijelili u svojim prijavnicama, a koje su voditelji stalno imali na umu kao ključna odgojna pitanja: 1. Kakav je odnos između pojedinca i društva? 2. Što se između pojedinca i društva mora dogoditi da bi čovjek imao budućnost? 3. Koji je to ključ za slobodu? 4. Kako se to ljudska bića mijenjaju?

Odgojni ciljevi nisu naglašavani tijekom rada, već su se neosjetno ostvarivali tijekom svih etapa u kojima su se smjenjivali različiti oblici, od promatranja, ispitivanja, dogovaranja, zajedničkog stvaranja do prikaza uradaka i analiza. Mnogi su prvi put doživjeli kako nas mašta, mit i legenda mogu dovesti u blizinu osjetljivog problema s kojim se susrećemo u životu i kako dijete možemo podučavati nenametljivo i poticajno igrom, baš kao što Geoff Gilham kaže u jednoj od Jedanaest postavki odgojnog kazališta: "Igra je djeci ozbiljna aktivnost. Odgojno kazalište to zna."

Drugi dio seminara bio je neka vrsta provjere teorijskih spoznaja i znanja što su ih Roger i Tag pokušali prenijeti sudionicima putem razgovora, primjera iz svoje prakse i rasprave o svim etapama rada. Polaznici su podijeljeni na timove (Mladi, Odgajatelji, Učitelji i Kazalištarci) a zadaća je bila da osmisle vlastite projekte, prikažu ih pred svim sudionicima i zajednički analiziraju. U taj dio rada uloženo je najviše energije i kreativnosti, kod onih najmladih i najstarijih podjednako, što je izazvalo oduševljenje voditelja. Radionica je završila kao što je i započela - iznošenjem subjektivnih doživljaja i spoznaja ugrađenih u zajedničku skulpturu. U njoj su sada polaznici bili čvršće i snažnije povezani, jer su se u zajedničkom radu čudesno isprepleli njihovi doživljaji i htjenja.

Kao što je g. Krušić istakao na početku ove radionice, "odgojno kazalište nalazi se između umjetnosti i odgoja, no želi biti oboje", mi smo tek počeli spoznavati njegove mogućnosti. Zaslugom HCDO-a i njegova predsjednika prve spoznaje o tome prenose nam najbolji stručnjaci u tom području. Taj pionirski posao trebalo bi nastaviti. Budući da su tijekom ove godine održane tri radionice dramskog odgoja, skupina učitelja i dramskih pedagoga donekle je sposobljena da svoja iskustva prenese u svoje sredine. No to neće biti dovoljno. Na primjeru Rogera i Tag vidjelo se kako voditelji ovakvih radionica moraju biti ne samo suptilne i kreativne nego i dobro sposobljene osobe koje će s osjećajem voditi, osluškivati i poticati sudionike programa, dobro teorijski i praktično sposobljene da mogu metodički i praktično, sa

svim postavljenim ciljevima, rad dovesti do kraja. Za daljnje osposobljavanje takvih ljudi neće biti dovoljna sredstva humanitarnih organizacija, već je nužna potpora Ministarstva za prosvjetu i svih onih kojima je na duši odgoj djece i mlađeži. Bilo bi osvještenje oblike i metode rada odgojnog kazališta uvesti u vrtice, na satove razredne zajednice, u skupine slobodnih aktivnosti, odgojne skupine, a osobito u škole u prirodi i produžene i cijelodnevne boravke. U svijetu su odavno shvatili da odgojni i obrazovni rad zahtjeva neprestano nove i suvremenije oblike i metode rada. Odgojno kazalište ih nudi. Ili kako to Geoff Gilham u svojim postavkama o odgojnem kazalištu još jednom lijepo kaže: "U školskom programu osjećaji, shvaćanja i činjenice rijetko su sjedinjeni. - Oni to jesu u odgojnem kazalištu."

PORTRET

LUTALICA ROGER

Roger Chamberlain, glumac-pedagog i redatelj, u Hrvatskoj i BiH boravi već skoro godinu dana kao zaposlenik humanitarne udruge "Care - International". Ciljeve te organizacije - ublažavanje ratnih trauma kod djece, odgajanje za mir, nenasilno rješavanje sukoba i sl. - Roger nastoji ostvariti sredstvima i postupcima odgojnog dramskog rada.

Zahvaljujući poznanstvima sa svjetskog kongresa Međunarodne udruge za dramu, kazalište i odgoj (IDEA) održanog u Brisbanu, Australija, Roger se odmah po dolasku u Hrvatsku povezao s našim Centrom. U prosincu 1996. sa skupinom učitelja iz unsko-sanskog kantona bio je naznačan na našem savjetovanju "Mogućnosti dramskog odgoja u suzbijanju psihosocijalnih ratnih posljedica kod djece i mlađeži". Tad je dogovoren i seminar "Osnovne tehnikе odgojne drame" koji je Roger uspješno održao u dva navrata, u veljači i ožujku. Sljedeći logični korak bila je sedmodnevna Ljetna radionica odgojnog kazališta za koju je Roger, osim stručnog vodstva, osigurao i sredstva udruge "Care".

Vrijedi upoznati čovjeka koji je, eto, svojim pedagoškim doprinosom ponajviše obilježio djelovanje HCDO u ovoj godini.

Roger o sebi govori iskreno i iscrpno, ali bez samodopadnosti. Kao da nam vlastit životopis nudi kao poticaj da razmislimo: ŠTO DANAS ZNAČI BITI DRAMSKI UMJETNIK-PEDAGOG?

■ Potječem iz siromašne radničke obitelji iz rudarskog kraja blizu Sheffielda na sjeveru Engleske. Pedeset mi je godina i od 1971. bavim se odgojnim kazalištem, što će reći čitav svoj radni vijek. Dramu sam diplomirao u Manchesteru, a režiju i glumu u Bristolu. Pripadam povlaštenom naraštaju britanske djece rodene poslije II. svjetskog rata koja su sve do 70-ih godina uživala blagodati napredne socijalne politike laburističkih vlasti koje su, nošene poslijeratnim poletom obnove, niz važnih socijalnih djelatnosti poput školovanja i zdravstvene zaštite učinile dostupnima najširim slojevima pučanstva. Ono što je meni na taj način bilo omogućeno

moj si otac u svojoj mladosti nije mogao priuštiti. Na žalost, tih pogodnosti u V. Britaniji danas više nema.

Zaljubljen sam u kazalište otkad znam za sebe, no za nj kao zanimanje opredijelio sam se mnogo kasnije. Na moju generaciju važan utjecaj izvršio je veliki redatelj Peter Brook. Sredinom 60-ih, kao srednjoškolac, putovao bih 250 km do Londona na njegove predstave. Prevladavajuća praksa i stil profesionalnih kazališta me nije privlačio. Smatrao sam ih suviše gradanskima. S odgojnim kazalištem prvi put sam se susreo kao student koncem 60-ih. Bio je to sasma nov kazališni pokret. Tada sam shvatio da me zanima upravo takvo kazalište koje pred sobom ima određeni društveni cilj i koje zanima budućnost društva. Odgojno kazalište (Theatre-in-Education) savršeno je odgovaralo mojim željama da, s jedne strane, budem kazališnim umjetnikom, a s druge, da gradim bolji svijet budućnosti, u koji smo tada, možda preuzetno, vjerovali.

Prvo odgojno kazalište osnovano je 1965. u Coventryju. Imao sam sreću da odmah po svršetku studija 1971. tamo dobijem posao i tijekom triju godina ispečem zanat. Otada sam radio u nizu kazališta te sudjelovao u velikom broju projekata u V. Britaniji i u svijetu. Po prirodi sam svjetski putnik, lutalica. To me koncem 70-ih odvelo na Karibe gdje sam radio i živio tri godine i gdje imam svoj drugi dom. Potkraj 80-ih i početkom 90-ih radio sam dugo i u Keniji, i evo me sada u Hrvatskoj i BiH.

Nisu to putovanja samo iz zadovoljstva. Valja znati da je zadnjih osam godina, otkako je dramski odgoj (Drama-in-Education) izostavljen iz obvezatnog nastavnog programa engleskih škola, i odgojno kazalište kao značajna sastavnica dramskog odgoja bilo na udaru službene prosvjetne i kulturne politike vlasti konzervativaca. Od preko 40 odgojno-kazališnih družina danas ih u V. Britaniji nije ostalo niti desetak, tako da su mnogi umjetnici-pedagozi bili prisiljeni tražiti posla u drugim djelatnostima ili pak u inozemstvu. Paradoks je da danas dramski odgoj u svijetu cvjeta, širi se, zemlje koje su od nas učile uvrštavaju ga u svoje školske sustave, dok u V. Britaniji, gdje mu je jedno od izvorišta, stagnira.

U Hrvatsku i BiH došao sam kao djelatnik humanitarne udruge "Care" za koju sam radio ranije u Keniji. Moja je zadaća bila da u nekoliko škola u Bihaću i Sanskom Mostu pokrenem dramsko-odgojni rad s učiteljima i djecom. Projekt je trajao pet mjeseci, što je pre malo za trajniji učinak u sredini još uvijek opterećenoj posljedicama tek završenog rata i za koju su metode dramskog odgoja ipak predstavljale novinu. Taj mi je zadatak ipak pružio niz vrijednih obavijesti o ljudima, djeci, običajima i shvaćanjima, te o stanju i mogućnostima razvijanja dramskog odgojnog rada u ovim zemljama. Tako sam upoznao tebe i djelatnost Učilišta ZKM, a tvojom pomoći i rad Mostarskog teatra mlađih. To su svakako dvije najvažnije ustanove dramskog rada s djecom i mlađeži u Hrvatskoj i BiH. Seminari koje sam držao u Zagrebu pomogli su mi da upoznam širok krug prosvjetnih radnika koje zanima dramski odgoj. Sve mi je to omogućilo da planiram nov projekt koji je od srpnja započeo u Mostaru i koji će trajati tri godine. Ja sam želio da imamo dva sjedišta, Mostar i Zagreb, ali "Care" za takvo što nije imao dostatna sredstva. Uspjeli smo ipak

osigurati sredstva za Ljetnu radionicu odgojnog kazališta koja je zaista uspješno održana u Prvić Luci s vrlo raznolikim sastavom učesnika.

Kako ocjenjuješ dramski rad s mladima u Hrvatskoj?

■ Možda i zbog trenutačne situacije u BiH, smatram da je dramski rad s mladima u Hrvatskoj razvijeniji i sustavniji. Kad si me prvi put proveo kroz Učilište ZKM pomislio sam, Bože, kad bismo barem u Engleskoj imali takvo što! Nije to samo zbog toga što raspolažete zgradom, učionicama, različitim djelatnostima, scenom, nego i činjenica da imate skoro tisuću polaznika te bogatu tradiciju iza sebe. Dojmio me se, primjerice, susret s gđom. Ladikom na jednom od proljetnih seminara. Podsjetila me na Dorothy Heatcote, istaknuta ličnost koja je stvarala moderni dramski odgoj u V. Britaniji. Vi imate svijest o vlastitoj tradiciji dramskog i kazališnog rada s mladima. Značajka je te tradicije poglavita usmjerenost na ono što u V. Britaniji zovu "kazalište mladih" (youth theatre), iz čega je konačno i ZKM izrastao kao profesionalno kazalište. Koliko vidim u toj tradiciji je odgojen i najveći broj voditelja školskih dramskih družina. Zbog toga možda nisu dovoljno upoznati s mogućnostima dramskog izraza kao odgojno-obrazovnog sredstva, ali im prethodno iskustvo može pomoći da to vrlo brzo shvate i nauče metode i postupke dramskog odgoja. HCDO može pritom biti od velike pomoći, jer u dramskom odgoju ima mjesta za vrlo različite pristupe i opredjeljenja. Mislim da je dramski rad s mladima u Hrvatskoj vrlo zreo i spreman za nove ideje i razvojne pravce. Nadam se da i svojim radom tome pridonosim.

Ja bih, pak, bio sretan kad bih u svoju zemlju mogao ponijeti nešto od vaše bogate tradicije "kazališta mladih", jer ono u Engleskoj, na žalost, nije danas toliko rašireno. To isto vrijedi i za neke druge kazališne vrste i oblike rada koje sam u vas susreo u tolikom obilju da sam se iznenadio, primjerice, teatar pokreta, mimsko i plesno kazalište te naročito lutkarsko kazalište. Sve su to stari i važni oblici kazališnog izraza koji su u mojoj kulturnoj sredini prilično potisnuti. (Pribilježio: V.K.)

Ana Cvenić

DJEĆJE DRAMSKO STVARALAŠTVO - SVJEDOČENJE I TERA APIJA

Ana Cvenić istaknuta je dramska pedagoginja koja u svojim Rokovcima-Andrijaševcima skoro četrdeset godina njeguje dramski izraz i govorenu pjesničku riječ. Za svoja scenska postignuća s djecom i za svoj pedagoški rad dobila je brojna priznanja. Gđa. Cvenić pisac je knjige "Naši ostvaraji" (Ogranak Matice hrvatske, Vinkovci, 1996.) u kojoj je opisala iskustva svog dramskog i recitatorskog rada s djecom.

Članak koji objavljujemo jest izlaganje na savjetovanju "Mogućnosti dramskog odgojnog rada u suzbijanju ratnih psihosocijalnih posljedica kod djece i mladeži" održanom u prosincu 1996. u Zagrebu.

U ovom će izlaganju govoriti o dječjem stvaralaštvu tijekom rata, često u vrlo teškim situacijama, te o tome što tada može učitelj.

Djelujući kao razrednik i kao učitelj hrvatskog jezika uvijek sam nastojala iskoristiti ono što može učiniti riječ u situacijama kad se dijete promijeni, povuče u sebe, postane bezvoljno. Ako sva moja nastojanja da se dijete otvori i progovori ostanu bez rezultata ponudim mu komunikaciju u pismenu obliku."Ako ti je lakše, ako možeš i ako želiš, piši o onom što te muči." Dakako, to ostaje mojom i njegovom tajnom.

Jednom sam dobila vrlo težak iskaz dječaka čija je majka vraćena sa liječenja u Zagrebu, jer za tu bolest nijc bilo lijeka. Govorci o svojem proživljavanju teške situacije u domu dijete je nekoliko puta ponovilo: "Najteže je biti nemoćan.". Nemoćan je dakako i učitelj. Međutim, ako ne može primijeniti ono što je neminovno, može biti primatelj poruka kojih je zadaća da budu odušak, zračnica kroz koju će šiknuti nagomilani osjećaji straha, brige, nemira, patnje i svega onoga što prijeti uništenjem djeteta u djetetu. Njegovanje žive kulture razgovora ima veliku ulogu u tome da ne ostanemo zatvoreni u osobnom spoznajnom krugu i u osobno doživljenom strahu i stresu, nego da ulazimo u lanac dijaloskih napora dječje svijesti u traženju spoznaje istine o ljudima i vremenu u kojem živimo.

Kad je počeo rat u Slavoniji i kad su prvi prognanici stigli u naše selo, s njima je došao i strah. Ali također i ona rezignirajuća izjava: "Što mogu učiniti. Nemoćan sam." Ništa ne možemo učiniti da bismo sprječili зло, gubitak očeva i braće, rušenje doma. Od osjećaja nemoći do mržnje samo je jedan mali korak. Osjećala se strašna tjeskoba, kao da smo potpuno odmaknuti od suvremene civilizacije. Imali smo samo dva izbora: dopustiti da traje stanje bezvoljnosti, strahovanja, osjećaja nemoći i poniženosti, ili jaku silu suzbiti jačom, a ona ne mora biti samo rušenje.

Prvo što smo učinili bilo je okupljanje djece - kad ne puca, na školskom igralištu, kad puca, u podrumima. U početku smo samo razgovarali, a iz dijaloga je lako bilo prepoznati i otkriti da se djeca žele odmaknuti od svega onoga što svakodnevno slušaju i doživljavaju u porodici. Nisu njih tada zanimali knjige, pa čak ni televizija. Čekala sam samo trenutak kad će bar jedno dijete izjaviti ono: "Što mi možemo učiniti. Nemoćno smo." I kad se to dogodilo, počelo je njihovo stvaralaštvo, a i terapija. Nešto ipak možemo učiniti. Dogovorili smo se da ćemo se igrati kroničara. Zapisat ćemo svaku vijest koja nas uzbudi, priču koju čujemo u školi, svoje doživljaje, priče što se čuju kod kuće. Spretno ili nespretno nastajali su zapisni, mali dječji ostvaraji koje smo čitali, razgovarali o njima. Svi su ti razgovori bili situacije u kojima su se djeca rasterećivala i iza kojih je u njima nastupao mir, pa makar samo toliko vremena koliko je trajao dijalog u grupi. I tako smo počeli mjeriti strašno vrijeme od jednog našeg susreta do drugog. Ničeg nije bilo o čemu se nismo razgovarali. Djeca su dolazila sa strašnim scenama koje su proživljavala i vraćajući im se, pobjedivala su ih. Polako su postajala subjektima, doživljajući svoj dignitet, jer više nisu bili samo plašljivci i plačljivci koji mogu vrištati, pomokriti se od straha ili umrijeti. Jednostavno, oni su davali svrilog povijesti, ostvaraje koji će sačuvati podatke o vremenu u kojem im je bio otet, ukraden dio djetinjstva.

Naš je sljedeći korak bio dogovor da ćemo od svih tih zapisa, kad rat jednom završi, napraviti predstavu.

Dakako, to se moglo učiniti, s tim što smo se dogovorili da u scenarij predstave uđu i zapisi književnika za kojima je počelo traganje. Tako je nastao ostvaraj "I sada idu - dvadeset tisuća istrgnutih iz korjena" motiviran pjesmom Slavka Mihalića "Progonstvo Iloka". Stvorili smo nešto za što se trebalo boriti, zajednički projekt, svjedočanstvo o sebi, o ljudima i jednom vremenu na koncu dvadesetog stoljeća.

Tijekom rada na tom našem recitalu mene se najviše dojmila scenografija koju su učenici ponudili: veliki bijeli kubus iz kojeg se poput ptičjih krila izvijaju dvije željezne šipke s mnogo malih kukica. Sve se u predstavi dogadalo ispred, iza ili oko te scenografije. Što je djeci predstavljao taj kubus? Temelje srušena doma, grada ili sela iz kojeg su prognanici otišli, ali ne zauvijek. Njemu će se vratiti.

Predstava počinje ulaskom, sa suprotnih strana, dviju kolona prognanika od kojih svatko nosi najlonsku vrećicu. Kad se na kraju predstave vraćaju kao povratnici, oni te svoje vrećice povješaju na kukice na željeznim šipkama stvarajući tako svoju "pticu mira". Središnji dio predstave mogli bismo nazvati "tragedijom", ako je tragedija "podražavanje života, sreće i nesreće". Središte ove tragične slike su dogadaji izazvani ratom: rastanci sa selom i gradom, sa stolom i obitelji, ranjavanja, prezir prema onome što nam udjeljuju svjetski moćnici dok hrvatska zemlja pati. Dogadaji i vrijeme zaustavljeni u ovom dječjem pjesničkom svjedočenju o patnjama djece u Slavoniji morali su biti poredani kao poglavla u noveli, a to je doprinisalo stvaranju dramske napetosti. Da bi se ostvarile dionice predstave radili smo puno vježbi improvizacija u kojima su se djeca vraćala proživljenim teškim trenucima, ali su ih se polako i oslobođala, postajala jača i otpornija na sve ono što im je priskrbilo zlo vrijeme u kojem nam se činilo da se i Bog umorio od divljaštva čovjekova i prepustio svijet njegovoj vlastitoj neljudskosti.

Ne bih nikako željela propustiti jedan doživljaj kad je naš rad bio gotovo završen. Bili smo na nastavi u našoj školi. Negdje tijekom drugog sata počelo je strašno pucati. Čuli smo granate kako fijuču iznad našeg krova, prozori su se tresli. Onda je nastupio tajac. Ja sam imala šesti razred i s njima sam pretrčala preko puta u podrum našega domara, jer škola nema sklonište. Tamo smo čekali da nam netko dode reći što ćemo dalje. I u tom našem čekanju i napetosti dode jedan dječak, osmaš, i vrlo odlučno, gotovo strogo zapita: "Dobro, hoćemo li mi danas imati dramsku ili nećemo?" Javi mu se drugi učenik i kaže: "Pa ti si potpuno lud." Sjećajući se tog trenutka, ja znam da onaj koji je pitao nije to učinio zato što mu je baš toliko bilo stalo da se održi sat dramske družine, već mu je to poslužilo da istrese iz sebe nagomilani osjećaj straha, a možda i da se skloni k nama, jer je u podrumu ipak bilo sigurnije nego u školi.

Kad smo sljedeći put imali dramski sat, mi smo oživjeli taj trenutak iz skloništa. Djeca su ponovno odigrala događanje u skloništu, ali ovaj put uz uporabu govora i sukob mišljenja. Nastala je rasprava kako i zašto se tko ponaša na određeni način u skloništu. I mene su htjeli uključiti u igru. Rekli su mi da sam za vrijeme prave uzbune sjedila u skloništu kao spomenik, toliko sam se bila uplašila. Onaj učenik-osmaš htio je dakako pokazati

da je najveći junak i kako se ne boji, kritizirao je sve redom, oni su mu vraćali. Prigovorio je djevojčicama zašto se skrivaju pod prozor kad je tamo zbog stakla najopasnije i tome slično. Bila je to zaista prava dramska igra u kojoj su oni još jednom proživjeli ono što im se dogodilo. Poslije toga nastupio je u njima mir, riješili smo se jednog teškog životnog sadržaja.

U toj njihovoj igri bilo je nečega što me posebno privuklo. Nisu oni glumili. Oni su zapravo bili *oni*, ono što svi želimo u dramskoj igri, a to je da nam dijete ne glumata, nego da nešto *bude*. Mislim da sam tada najviše naučila što znači dramski odgoj u školi. I s tim pitanjem ču i završiti svoje izlaganje: *što je zapravo dramski odgoj u školi?* Je li to borba da dijete ne bude više u ratu samo primatelj bombi, gelera, ružnih slika i situacija, a u miru samo primatelj nastavnog gradiva u školi ili televizijskih emisija i računarskih obavijesti kod kuće? Mislim da se tu negdje nalazi odgovor o tome kako dalje razvijati dramski odgoj u školi.

Vlado Krušić

ESKAPIZAM? ZAŠTO NE!

Članak je izvorno pročitan na 2. Kongresu Međunarodne udruge za dramu, kazalište i odgoj (IDEA) održanom u srpnju 1995. u Brisbaneu, Australija, a kasnije je objavljen u zborniku izlaganja s kongresa u knjizi s naslovom "Drama, Culture and Empowerment", IDEA Publications, Brisbane 1996.

Kad sam započeo pisati ovaj članak namjera mi je bila razmotriti pojам eskapizma u povoljnijem svjetlu nego što smo navikli pri uobičajenoj uporabi te riječi. Činilo se tada da mi rat kroz koji smo nedavno bili prošli i njegove posljedice koje još uvijek živimo daju dovoljno opravdanja za takvu namjeru. Ali kako je moj članak napredovao, shvatih da neću moći izvršiti što sam naumio. Što se dogodilo? Objasnjenje zašto sam odabrao ovaj naslov uvest će nas izravno u srce problema.

U proljeće 1995. članovi sarajevskog Kamernog teatra prvi put su krenuli na turneju izvan opsjednuta Sarajeva. U Zagrebu su izveli predstavu u kojoj Georg Friedrich Haendel susreće Johanna Sebastiana Bacha u izmišljenu susretu u Dresdenu negdje u 18. stoljeću. Razgovaraju i svadaju se oko glazbe, oko slave i skromnosti, oko vlastitih očekivanja uspjeha i razočaranja, oko života umjetnika i smisla umjetnosti. Glumci su predstavu igrali u onodobnim kostimima, s bijelim vlasuljama na glavi, pod svjetлом svijećnjaka. Nijedne riječi o ratu, o umiranju, gladovanju i preživljavanju, o politici. Pa ipak je sve to bilo nazočno oko nas tijekom predstave, i ta je svijest davala naročito svjetlo, dostojanstvenost i smisao predstavi koju smo gledali. Je li to eskapizam?

Rat, osim što je krajnja provjera bilo čijeg duševna zdravlja te emocionalnih i ljudskih sposobnosti, osim što pred svakog stavlja krajnje moralne dileme, osim što sa sobom nosi mnoštvo dramatskih trenutaka osobne i kolektivne sudbine, osim svega toga, rat nije samo iscrpljujuća nego također i zatupljujuća, a vrlo često i dosadna rabota. Njegova svakodnevna banalnost, ma kako bila mračna i ispunjena prijetnjama smrti, ne potiče duh onih koji je moraju živjeti. A to poglavito vrijedi za

stvaralačku i umjetničku maštu koja je najplodnija tek s odmaka u prostoru i vremenu. Ako, dakle, smatramo ovu predstavu načinom da se pobegne od banalnosti svakodnevnice opsjednutu Sarajeva, mogli bismo se složiti i reći "Eskapizam? Zašto ne!". jer ono što je predstava u stvari činila jest uzimanje psihološkog odmaka, za sebe i za svoje gledateljstvo, od zbilje. A čineći to, tu istu zbilju je zapravo nadilazila usmjeravajući pozornost gledalaca na ono što je tom zbiljom ugroženo, a što ujedno predstavlja jedino sredstvo da se u takvoj zbilji preživi - vrednote. Ova se predstava bavi nekim od najviših vrijednosti zapadne kulture i uljudbe općenito - umjetnošću i stvaralaštvo, sudbinom umjetnika i njegovim položajem u društvu. A briga o vrednotama koje upravljaju našim životima, našim osobnim i kolektivnim izborima, našim ciljevima i svakodnevnim ponašanjem, vrednotama koja nam pomažu da preživimo u razdobljima mraka - to ne može biti eskapizam u onom smislu u kojem smo navikli rabiti tu riječ.

Relativnosti naziva postao sam naročito svjestan radeći s djecom tijekom i poslije rata. Djeci je posebno teško uzeti psihološki odmak od onoga što se oko njih dogada. Ona su ranjiva i nemaju strpljenja čekati da nevolje i strahovi prođu. Za odrastanje i učenje djeci treba sigurnost. A istraživanja provedena nakon Drugog svjetskog rata kao i nakon Domovinskog rata u Hrvatskoj pokazala su da je ta sigurnost usko povezana s postojanošću emocionalnih odnosa, društvenih arhetipova i vrednota koja ravnaju njihovim učenjem i osobnim sazrijevanjem. Anna Freud i Dorothy Burlingham pisale su 1944. u Velikoj Britaniji:

Rat za djecu nema neko veće značenje dok predstavlja samo prijetnju po život, ugrožava njihov materijalni komfor ili smanjuje obroke hrane. On, međutim, postaje izuzetno značajan u trenutku kad razara obiteljski život i kida prvobitne djetetove emocionalne sveze unutar obiteljske zajednice. (1)

Možemo reći da postojanost društvenih struktura koje osiguravaju i predstavljaju za djecu vrijednost njima također daju i osjećaj sigurnosti, čvrstu točku, oslonac koji mogu koristiti u bilo kojoj krizi. Uz obiteljske vrednote tu su i društvene, kulturne te duhovne vrednote zajednice kojoj pripadaju. Ako ih izgube, mogu izgubiti i svoju čvrstu točku, svoj životni cilj, a možda i razlog za život. Dopustite mi da to pokažem pismom. Značajno naslovljenom "Mrtvo pismo", koje je u Coventryju, u Velikoj Britaniji, napisala petnaestgodišnja djevojka, izbjeglica iz Sarajeva:

"Možda je glupo govoriti o ratu, ali ja moram o tome govoriti... Prijatelju, ne želim te plašiti! Samo te želim pripremiti za budućnost. Živimo u svijetu tuge i jada. Živimo u svijetu mržnje. Ljudi će umirati, ljudi će se boriti. Tko puca u koga? Tko je prvi opalio? Osveta će postati duhovna hrana ljudima. Nemoj se iznenaditi ako te najbolji prijatelj pokuša ubiti. Nemoj se iznenaditi ako ti uzmu kuću, obitelj, prijatelje... dušu. Ne traži logično objašnjenje. Logika je samo masovna hipnoza. Apsurd je naša stvarnost! Čuvaj se ludila... Čuvaj se puteva u svom umu - možeš se izgubiti. Ne pitaj me ništa. Ja nemam odgovora. Ja sam to naprosto proživjela... Možeš li mi pomoći? Može li mi itko reći što znači moj život? Hodam dugom cestom i nikad ne dohvaćam cilja..."

Melita Dvoržak (2)

Ovdje počinje moja odgovornost kao pedagoga. Što trebam napraviti da u djece s kojom radim osnažim osjećaj za vrijednost? Naročito kad mi se učini da je gotovo nemoguće primjere za te vrijednosti tražiti u zbilji oko nas koja tim istim vrijednostima što ih pokušavam promicati ne samo proturječi nego im se ruga i prijeti. Zbilju sam morao preskočiti, nisam je mogao uporabiti, i tako sam pobjegao od nje da bih joj se mogao približiti.

Pokazat ću to s dva primjera. Najprije ću ukratko izložiti vlastita iskustva dramskog rada s djecom u Zagrebačkom kazalištu mladih, koja nisu izravno bila izložena ratnim stradanjima. A onda ću pokušat dati osnovni prikaz terapijskog projekta namijenjenog djeci izravno pogodenoj ratom. (Ali što zapravo znači "ne biti izravno izložen ratnim stradanjima"? Jer sva su zagrebačka djeca proživjela uzbune, boravak u skloništima imali očeve, braću ili rođake na bojišnici, udomljivali prognanu ili izbjeglu rodbinu ili prijatelje, što sve pojma "ne biti izravno izložen ratnim stradanjima" čini vrlo relativnim.)

Rat u Hrvatskoj 1991. - 1992. bio je razdoblje kad je opća neizjesnost o tome što će nam se dogoditi, našim obiteljima, domovima, gradovima i našoj zemlji, postala dio svačijeg iskustva. Kao što se obično događa u situacijama akutne društvene krize, kad se jedan poredak ruši, spontana reakcija psihe jest jačanje simboličkog poretka i moralnih vrednota. Ovaj proces može biti kaotičan i nepraktičan, a također se može i politički zlorabiti i manipulirati, jer se zapravo radi o iracionalnoj reakciji. (Prikladno je ovdje spomenuti nešto što ne smijemo zaboraviti. Rat na tlu bivše Jugoslavije, uza sve svoje užase, ne bi bio moguć bez temeljita prethodnog preustroja simboličkog poretka u svijesti i podsvijesti srpskog političkog mnijenja, bez uvođenja "vrednota" kojih, u krajnjem ishodu, legaliziraju agresiju, mržnju i zločin. Iza zastrašujućih činjenica etničkog čišćenja i organiziranog silovanja stoji nekoliko godina sustavnog i teljitog rada profesionalnih ideologa i perača mozga.)

U jesen 1991., kad je rat protiv Hrvatske dnevno postajao sve žešći, započeo sam dramski rad sa skupinom nadarene djece. Ali, umjesto razvijanja njihovih dramskih i kazališnih sposobnosti, odjednom sam morao razmišljati kako se nositi sa sve strašnjom zbiljom oko nas. Rad škola, kao i našeg studija, prekidale su sirene koje su obznanjavale uzbunu. Kako odgovoriti na osnovno pitanje koje smo svi nosili: "Što će biti s nama?"?

Slučajno sam prethodnog ljeta odabrao La Fontaineove Basne kuo gradivo za namjeravani rad najesen u okviru predmeta "Govorna kultura". Započevši rad na Basnama, našao sam neke odgovore dilemaima koje su me mučile. Priče su bile jednostavne, primjerne, jasne u svojim porukama i čvrstim moralnim vrednotama. Predstavu smo zamislili u skloništu, u koje je prisjela skupina djece te igraju basne povezujući njihov sadržaj i poruke s vanjskom zbiljom. Predstava započinje sirenom za uzbunjivanje, dok gledatelji i izvođači ulaze u prostor.

Dvije godine kasnije radio sam s istom skupinom djece. Najtči ratni dani u Hrvatskoj bili su već prošlost. Sad je Bosna i Hercegovina bila na meti. U Hrvatskoj su se pojavile sve vrste poslijeratnih trauma, imali smo nove

izbjeglice iz Bosne i Hercegovine, te nadalje velik broj hrvatskih izbjeglica i prognanika s malo nade da će se vratiti u svoje domove. Imali smo i hrvatsko-bošnjački sukob koji je podijelio hrvatski narod. Tijekom tih godina nismo napravili niti jednu predstavu koja bi se imalo odnosila na zbilju oko nas. Ponašali smo se kao da je rat daleko od nas. Sa svojom skupinom radio sam klauneriju. Nastojali smo se ponašati "normalno". Bježali smo od stvarnosti. Onda sam odlučio da naše klaunsko iskustvo primjenim u zadatku koji će nas približiti zbilji. Sa srednjoškolcima, članovima nadarenc skupine, 1994. napravio sam predstavu *Vodnik Pobjednik* prema tekstu Radovana Ivšića. Radi se o osebujnoj inačici poznata motiva "hvalisava vojnika". Etička struktura igrokaza veoma je jednostavna: s jedne strane su vojnici, zaslijepjeni, glupi i hvalisavi, a s druge su djeca i simpatična jednostavna bića koja jedino žele da prežive, da ih netko voli, da imaju prijatelje, dom i da ne bude rata. Svijet je to pojednostavljenih vrijednosti, što znači da to zasigurno nije zbiljski svijet, već svijet klaunova. U takvu svjetu mogli smo do mile volje ismijavati militarizam, kao što smo i zaljubljeni par djece učinili do krajnosti naivnima i djetinjastima. Baš kao i u La Fontaineovim *Basnama*, svjesno smo odbili baviti se zbiljom pod njezinim uvjetima, već smo joj pristupili nudeći naša pravila. U ovoj drugoj predstavi, gdje smo se izrugivali militarizmu, nismo nastojali tumačiti zbilju, već smo izmisliili novu, usporednu stvarnost. Na taj smo način gledateljima ponudili, ako žele, mogućnost poredbe onoga što vide u našoj predstavi s onim što svakodnevno susreću u svijetu u kojem žive.

Razmišljajući ovako, s vremenskim odmakom, o naše dvije predstave, mislim da su obje nastojale osnažiti i potvrditi simbolički poredak vrijednosti kroz crno-bijelu uporabu arhetipova dobra i zla, a to je jedino moguće u izmišljenoj stvarnosti basni i klaunova. Tako je zbilja oko nas bila omedena, zaobiđena, pobegli smo njezinim proturječjima u svijet u kojem su moralne vrednote likova prepoznatljive. Tako smo našim mладим gledateljima ponudili sigurnu prosudbu i čvrst moralni izbor koji im možda u zbilji nedostaje.

Moja poanta postat će još jasnija kad iznesem iskustva rada s djecom koja su doživjela neki oblik ratne traume. Pomoći takvoj djeci bilo je vrlo teško pružiti imajući u vidu tadašnje prilično kaotično stanje naših društvenih, zdravstvenih i odgojnih ustanova. Jedinu smislenu pomoći takvoj djeci predstavlja dugoročna skrb i podrška. Zbog toga je velik dio pomoći i podrške kroz stvaralačke i umjetničke aktivnosti bio sporadičan i privremen, bilo stoga što bi se djeca odsclila u novo boravište, ako bi bila prognanici ili izbjeglice, ili bi profesionalni voditelj programa morao prekinuti rad, jer taj odgovoran i naporan posao obično ne bi bio plaćen. Osim ustanova za mentalno zdravlje, gotovo sva ostala pomoći temeljila se na entuzijazmu i dobroj volji.

Jedan oblik podrške bio je program pod naslovom *Korak po korak do oporavka* koji je osmisnila skupina psihologa i pedagoga pod vodstvom Dr. Arpada Baratha, psihologa i profesora na Medicinskoj školi Zagrebačkog sveučilišta. Program je u tijeku od 1992., ima potporu UNESCO-a, no ta potpora zadovoljava tek djelić stvarnih potreba.

No prije nego očrtam osnovna obilježja spomenutog programa, evo nekih za ovu prigodu korisnih statističkih podataka o Hrvatskoj u vrijeme rata:

Kao prvo, oko milijun civila (oko četvrtine ukupnog stanovništva Hrvatske) ostalo je bez doma ili je na drugi način bilo izloženo ozbiljnim gubicima u osobnom, obiteljskom ili društvenom životu.

Drugo. Preko 2200 djece ostalo je bez jednog ili oba roditelja. Oko 1500 djece ne zna gdje im je otac.

Treće. U ukupnom broju prognanika i izbjeglica, kojih je prema vladinim podacima bilo oko 600 tisuća, djeca čine oko 55 %, a od ovih 35 % su djeca osnovnoškolske dobi.

Četvrti. Prvo općehrvatsko istraživanje post-traumatskog stresa među djecom osnovnoškolske dobi upadljivo je pokazalo da su zapravo sva djeca u Hrvatskoj, bez obzira gdje su živjela u vrijeme vojnih operacija, bila izložena trajnom nizu traumatskih ratnih iskustava. 92,1 % djece doživjelo je strah od zračnog ili općeg napada; 90,2 % provelo je više od 36 sati u skloništu; 74 % bilo je svjedokom pucanja u neposrednom okolišu uključujući i vlastiti dom; 46 % bilo je prisiljeno napustiti dom; 37 % je promjenilo školu; 31 % proživjelo je tugu i žalovanje nakon gubitka nekog ili nečeg vrlo važnog u svom životu - osobe, najdraže igračke, kućnog ljubimca, bilje ili nečeg sličnog.

Kao zadnje, ali ne i najmanje važno, rezultati istraživanja sličnih situacija ukazuju da neprimjerena reakcija roditelja ili šire rodbine na rat može uzrokovati nastanak raznih oblika neprijateljskog ponašanja u djece od kojih mnogi ne moraju biti prepoznati kao takvi u okvirima tradicionalne psihopatologije. Brojni psiholozi koji su radili u Hrvatskoj zapazili su da se, već od prvih dana rata, velik broj obitelji iz nacionalno miješanih brakova suočava s gomilom uglavnom neriješenih moralnih pitanja popraćenih dramatičnim nerazumijevanjem i uzajamnim optuživanjem članova obitelji. U takvim obiteljima često je nazočno i neuvražavanje posebnih emocionalnih potreba djece, a u mnogim slučajevima dolazi i do napada te zlostavljanja. Takvo stanje traži hitno oblikovanje svcobuhvatnih programa primarne zaštite s naglašenim obiteljskim pristupom dječjoj tragediji. (3)

Projekt *Korak po korak do oporavka* izrastao je na temeljima suvremenog koncepta samopomoći i uzajamne podrške djeci i mlađeži kroz zajedničko proradivanje traumatskih ratnih iskustava. Sastoјi se od prilagodena modela liječenja traume u dvanaest etapa ili koraka koji se primjenjuje u radu s malim skupinama i koji uključuje širok raspon stvaralačkih aktivnosti posebno prilagođenih srednje i jako traumatiziranoj djeci. Osnovna je zadaća programa pomoći djeci da stvaralački izraze vlastiti problem kombinacijom raličnih umjetničkih medija - vizualnih umjetnosti, kreativna pisanja, pripovijedanja, psihodrame, glazbene i plesne terapije te mnogih drugih. Program je namijenjen izvođenju u "neutralnim" (tj. nemametljivim) prostorima u kojima djeca borave, uče ili se igraju, kao što su učionice, umjetnički studiji, mjesne knjižnice.

Svaki od dvanaest koraka sadrži jednu temu objašnjenu i razradenu kroz niz poticaja uzetih iz

književnosti, vizualnih umjetnosti, glazbe te kroz tehnike izražavanja poput pisanja, crtanja te prikazivanja vlastitih razmišljanja te osvrta na zadani temu. Naslovi tema su:

Korak prvi:	Snaga : Nemoć
Korak drugi:	Smisao : Besmisao
Korak treći:	Povjerenje : Sumnja
Korak četvrti:	Poštenje : Samoponiženje
Korak peti:	Blagost : Srdžba
Korak šesti:	Sigurnost : Strah
Korak sedmi:	Nedužnost : Krivnja
Korak osmi:	Radovanje : Tugovanje
Korak deveti:	Pjesništvo Života i Smrti
Korak deseti:	Pravda : Osveta
Korak jedanaesti:	Cilj : Budućnost
Korak dvanaesti:	Ljubav : Prijateljstvo

Svaka od ovih središnjih tema predstavlja otvoren okvir za poučavanje/učenje različitih izražajnih/stvaralačkih umjetničkih aktivnosti u malim skupinama, uz pažljivo usmjeravanje i razvijanje rada te savjetovanje. (4)

Ono što u čitavom projektu upada u oči jest da se u naputcima, kao i u priručniku koji je iz projekta nastao, uopće ne spominje dramski rad ili dramsko izražavanje u bilo kojem od dvanaest etapa. To samo po sebi govori o tome koliko je pojam dramskog odgoja ili odgojne drame nepoznat u Hrvatskoj. S druge pak strane, cijelokupan program samom svojom naravi usmjeren je prema pokazivanju i predstavljanju osobnih dječjih iskustava i osjećaja, te tako naprosto vapi za iskustvima i tehnikama dramskog odgojnog rada. Potreba za dramskim postupcima i izrazom je očigledna, što više, već je implicitno nazočna u projektu. Ono što nedostaje jest živo iskustvo modernog dramskog odgoja koje je moglo pomoći u strukturiranju radionica.

Evo kako je, na primjer, oblikovan prvi korak (*Snaga : Nemoć*). Rad se, inače, odvija u skupini od tridesetak sudionika, a trajanje jednog okupljanja je oko osamdeset minuta. Osnovno pitanje za cijelu skupinu jest "Otkuda dolazi moja snaga? Otkuda moja nemoć?", a cilj je "stvoriti osjećaj sigurnosti i unutrašnje središte kontrole". Zajednički rad započinje prikazom bez riječi sukoba suprotnosti, kao što su "dobro naspram zla", "hladno naspram toplog", "veliko naspram malenog", pri čemu ono pozitivno i ranjivo na kraju nadvlada ono negativno i moćno. Slijedi rasprava o tome kako djeca osjećaju snagu i nemoć, jesu li se i kada osjećala da su napadnuta i da su žrtve, i što su sama tada poduzimala. Nakon toga slijedi analiza likovnih djela, primjerice Picassoova *Starog gitarista* kako bi se shvatilo u čemu i kako se snaga izražava. Slijedi vježba opuštanja i vizualiziranje uz kasetu s glazbom i usmenim sugestijama, imaginarno putovanje s kretanjem i preobražavanjem. Također se koriste neki drugi glazbeni i književni poticaji poput Saint-Saensove glazbe iz *Samsona i Dalile* te Ezopova priča o lavu i mišu, a djeca su pozvana da stvaralački izraze svoje dojmone.

Svaki dio programa sadrži slične vježbe i namjere. Zapravo sve radionice u svojoj razradi teže prema predstavi, tj. prema cijelovitijem izražavanju doživljenih iskustava i osjećaja. Doživljenoj zbilji i osobnoj prošlosti sudionika pristupa se kroz verbalizaciju,

kroz raspravu. Svaka vježba maštanja tijekom terapije završava tako da se sudionicima stalno ističe da se tu radi o pomoći "ovdje i sada", tj. o jačanju njihova osjećaja sebe kao zbiljskih osoba.

U dijelu projekta koji se odvijao u Novom Mestu u Sloveniji, uglavnom s djecom prognanicima i izbjeglicama iz Bosne i Hercegovine, ovakav rad je urođio i predstavom za roditelje, poznanike i šire gledateljstvo okončavajući tako njihovo putovanje i zatvarajući krug. Zanimljiva je scenska priča stvorena tijekom tog rada. Slijed dvanaest koraka dao je zapravo predstavi dramaturgiju, tako da se završni nastup sastojao od dvanaest epizoda. Priča je oblikovana oko dva lika, Dječaka i Djevojčice, koji kreću na put samoistraživanja i samospoznanje. Dva druga lika, Djed i Baka, otjelovljuju životnu mudrost i iskustvo, a ponekad i predrasude starijih ljudi. Roditelja nema. Dječak i Djevojčica preživjeli su rat i sada su suočeni s pitanjem kako da žive sami. Svaka epizoda imala je mali zaplet, dramsku situaciju vezanu uz poseban cilj u okviru glavne teme svakog koraka. Nakon takva dramskog dijela slijedio je misaoni dio u kojem se iznijela pouka koju nudi problem prikazan u dramskom prizoru. To je bilo popraćeno likovnim i pismenim uradcima radionica. U svom konačnom obliku bila je to jedna vrsta odgojne drame, ili čak moralitet, s naznačenim problemima, jasnim etičkim osnovama i poukama kako problem rješavati.

Pričati i izmišljati priče, u ovom slučaju krajnje osobne i bolne priče, vrlo je osebujan način ponovne uspostave narušena simboličkog porekla vrijednosti u iskustvu svakog sudionika. Poruka svih ovih iskustava postala mi je u cijelosti jasna onog trenutka kad sam shvatio o čemu zapravo pišem - simboli i vrijednosti o kojima ovdje govorim nešto su vrlo stvarno i zbiljsko. Baveći se njima, u našim izmišljenim, izmaštanim svjetovima arhetipova, bajki, basni i klaunova, stvorenih s pomoću dramskih i kazališnih konvencija, čineći sve to, cijelo se vrijeme bavimo samom zbiljom. Naprosto ne možemo pobjeći od nje. Zato sam odlučio promijeniti naslov moga članka. Ono što ste upravo pročitali sada nosi naslov: **ESKAPIZAM? NIPOŠTO!**

Bilješke:

1. Ressler, E.M., Tortoricim, J.M. and Marcelino, A. (1992): *Children in Situations of Armed Conflict*, New York, UNICEF
2. Pismo Melite Dvoržak Ljubazno mi je ustupio David Davis za vrijeme 2. svjetskog kongresa IDEA-e održanog 1995. u Brisbanu.
3. Barath, A. (1994): *Stresori i odnosi u obitelji u vrijeme rata i poslike: glavni rezultati istraživanja u Hrvatskoj*, Zagreb, Medicinska škola Sveučilišta u Zagrebu
4. Barath, A. (1994) *Korak po korak do oporavka - Prijedlog projekta*, Zagreb, Medicinska škola Sveučilišta u Zagrebu

Iva Gruić

INSPIRATIVNO ISKUSTVO

Dojmovi s Ljetne škole dramskog odgoja u Birminghamu

Iva Gruić predaje "Lutkarstvo i scensku kulturu" na Fakultetu pedagoških znanosti u Zagrebu. Skupa s Ines Škuflić-Horvat, dramskom pedagoginjom Učilišta ZKM, boravila je na Ljetnoj školi dramskog odgoja u Birminghamu u V. Britaniji, gdje je upisala postdiplomski studij iz dramskog odgoja.

Velika Britanija jedna je od zemalja u kojima je dramski odgoj (ili kako oni to zovu "drama in education", što se može doslovno prevesti kao "drama-u-odgoju" ali i kao "drama-u-obrazovanju") najrazvijeniji i najrašireniji. U praksi se dramski odgoj pojavljuje na dva temeljna načina: s jedne strane drama se tretira kao metoda učenja, što znači da se koristi u obradi raznih nastavnih sadržaja (matematika, jezik, povijest ...). S druge strane, u mnogim školama postoji kao samostalan predmet koji se zove jednostavno "drama". Sukladno tome postoji i zvanje "dramskog učitelja" (drama teacher) ili, kako se kod nas uobičajilo, "dramskog pedagoga", a obrazovanje u "drami" i kroz "dramu" sastavnim je dijelom školovanja svakog učitelja. Fakulteti koji školuju učitelje imaju tako dramske odsjeke na kojima se proučava i poučava dramski odgoj.

Pri pedagoškom fakultetu u Birminghamu (Faculty of Education, University of Central England) djeluje Međunarodni centar za proučavanje dramskog odgoja (International Centre for Studies in Drama in Education). Počevši od prošle godine centar organizira dvotjednu Ljetnu školu dramskog odgoja (Drama in Education Summer School) na koju sudionici dolaze iz raznih zemalja svijeta.

Osnovna je namjera Ljetne škole uvesti sudionike u metodologiju i postupke dramskog odgojnog rada kako na teorijskom tako i na praktičnom nivou. Škola je organizirana kao radionica, a tek je mali dio vremena ostavljen za klasična predavanja. Ovogodišnja je škola bila zamišljena kao "napredni stupanj", dakle, funkcionalna je uz pretpostavku da sudionici već imaju osnovna znanja o metodologiji dramskog načina rada.

Kako je materija o kojoj je riječ vrlo široka (što znači da u praksi postoje prilično raznoliki oblici rada), a istovremeno zamisao škole nije prenošenje samo jednog čvrsto fiksiranog oblika dramskog rada, škola je zamišljena više kao otvaranje problema i tema, nego kao davanje čvrstih receptura koje bi bilo poželjno slijediti. Sama je materija u engleskoj teoriji prilično razrađena, pojavljuju se povremeno i suprotstavljene teorije i ideje o tome što, kako i zašto treba drama funkcioniратi unutar odgojno-obrazovnog procesa.

Ovogodišnju je Ljetnu školu vodilo dvoje voditelja: David Davis i Eileen Pennington. Kako "drama" funkcioniра unutar razredne nastave, kako se može primijeniti na obradivanje raznih nastavnih sadržaja i kako najbolje planirati i sprovesti dramski sat u prosječnom razredu, to su bile opće odrednice dijela radionice pod vodstvom Eileen Pennington. Većinu rečenog Eileen Pennington je ilustrirala prikazom načina rada Dorothy Heatcote, jedne od ključnih osoba u razvoju

pokreta "drame-u-obrazovanju" posljednjih desetljeća u Engleskoj.

Kao njezina dugogodišnja suradnica, Eileen Pennington je sistematski razlagala metodologiju, strukturiranje sata i sve glavne značajke rada gde. Heatcote. Prikazala je mnogo praktičnih primjera i konkretnih planova dramskog sata. Svodeći teoriju na minimum nastojala stvoriti uvjete u kojima će sudionici Ljetne škole biti potaknuti - i podržani razradenim ponudenim sistemima - da sami planiraju barem okvire jednog dramskog sata na način Dorothy Heatcote.

Nasuprot tome, dio radionice koji je vodio David Davis bio je sve samo ne linearne strukturirane. Otvarajući teme i probleme u raznim smjerovima Davis je ponekad zbumjivao sudionike, ali je to zbumjivanje bilo poticajna. Otvoreno je nekoliko zaokruženih tema. Prije svega, priroda i ciljevi dramskog rada istraživani su kroz analizu sastavnih dijelova dramskog izraza poput dramske akcije, napetosti, vremena, znakova itd. Zatim je napravljen kratki povjesni prikaz razvoja dramskog odgoja u Engleskoj koji je obuhvatilo bit teorije te kratke praktične demonstracije rada najznačajnijih imena (Peter Slade, Brian Way, Dorothy Heatcote, Gavin Bolton, Cecily O'Neill, David Hornbrooke itd.).

U preostalom dijelu radionice pod vodstvom Davida Davisa dramski je odgoj s jedne strane doveden u vezu s obrazovanjem i učenjem, a s druge, s kazalištem i dramskom umjetnošću. Razlažući vezu s obrazovanjem Davis je prezentirao i problematizirao postojeće napetosti u engleskoj teoriji i školstvu. Postoji, naime, snažna struja u engleskom obrazovnom sustavu koja želi ili traži povratak na "učenje o kazalištu" ili "učenje kazališta", koje prepostavlja izrazitu usmjerenost prema kazališnim vještinama i predstavi. To je u dobroj mjeri suprotno ideji "drame-u-obrazovanju" u kojoj je težište na dramskom procesu, tako da se najvećim dijelom dramski odgojni rad ne odvija pred publikom, nije mišljen za publiku ni vanjske promatrače niti vodi prema predstavi. Pored toga, bilo je dakako riječi i o modernim teorijama učenja.

Povezujući dramski odgoj s kazalištem i dramskom umjetnošću Davis je proveo sudionike kroz sistem praktičnih demonstracija i vježbi koje su imale za cilj analizu temeljne prirode kazališta kao umjetničkog medija, uz davanje smjernica vezanih za dramske produkcije u školi ili dramskom studiju.

Program Ljetne škole nadopunile su i dvije predstave družina odgojnog kazališta (theatre in education). Riječ je o specifičnoj kazališnoj vrsti koja nastaje preuzimanjem i stapanjem elemenata kazališta i dramskog odgoja, tako da pored potpuno izgrađenih kazališnih dijelova u takvom programu neizostavno postoji i elementi aktivnog uključivanja publike koji su promišljeno i ciljano ukomponirani u kazališno zbivanje na način inače karakterističan za dramski odgoj.

Dvojedno sudjelovanje u radu Ljetne škole sudionicima posve sigurno daje nove ideje, nudi raznolike mogućnosti, ali ih istovremeno i podržava u traženju vlastitog načina rada. Ukratko, uistinu inspirativno iskustvo.

POPIS ČLANOVA HCDO:

Gabrijela Balog, dramska pedagoginja, Zagreb
Nebojša Borojević, voditelj kazališta "Daska", Sisak
Damir Borojević, mimski glumac i klaun, član kazališta "Daska", Sisak
Ana Cvenić, prof. hrvatskog, voditeljica dramsko-recitatorske družine, Rokovci Andrijaševci
Snježana Čubrilo, prof. hrvatskog, voditeljica dramske družine, Zagreb
Norma Ćučak, učiteljica, voditeljica dramske družine, Rijeka
Đurđa Dević, glumica, dramska pedagoginja, Zagreb
Lucijana Dunkić, prof. hrvatskog, voditeljica dramske družine, Šibenik
Svetlana Gotovina, odgojiteljica, Pula
Ružica Grgurev, Zagreb
Iva Gruić, dramska pedagoginja, predavač scenske kulture i lutkarstva na Fakultetu pedagoških znanosti u Zagrebu
Darija Hercigonja - Salamoni, defektolog -logoped, Zagreb
Gordan Hosni, defektolog - socijalni pedagog, voditelj Centra za kreativni rad "Sineki", Zagreb
Verica Ivin, prof. biologije, voditeljica lutkarske družine, Zagreb
Dunja Jelčić, prof. hrvatskog, voditeljica dramsko-recitatorske družine, Zagreb
Vera Jurić, prof. hrvatskog, voditeljica dramsko-recitatorske družine, Pleternica
Valentina Kamber, prof. hrvatskog, voditeljica dramsko-recitatorske družine, Zagreb
Ana Kaplan, prof. hrvatskog, voditeljica dramsko-recitatorske družine, Zagreb
Jadranka Krušlin - Korda, dramska pedagoginja, V. Gorica
Renata Kostanjevec, prof. hrvatskog, voditeljica dramske družine, Zagreb
Boris Kovačević, redatelj, dramski pedagog, Zagreb
Livija Kroflin, lutkarica, Zagreb
Tatjana Krpan, prof. hrvatskog, voditeljica dramske družine, Kastav
Vlado Krušić, redatelj-dramski pedagog, voditelj Učilišta ZKM, Zagreb
Zvjezdana Ladika, redateljica-dramska pedagoginja, Zagreb
Dinka Markasović, voditeljica Amaterskog kazališta "J. Ivakić", Vinkovci
Damir Miholić, dramski pedagog, Zagreb
Marija Mikanović, učiteljica, Staro Petrovo Selo
Dragan Miščević, učitelj, voditelj dramsko-recitatorske družine, Kloštar Ivanić
Marica Motik, prof. hrvatskog, voditeljica dramsko-recitatorske družine, Kašina
Ivan Novak., Grubišno Polje
Simona Palatinuš - Dimitrov, dramska pedagoginja, Zagreb
Denis Patafta, dramski pedagog, Zagreb
Branka Pavlović, prof. engleskog, voditeljica dramske družine, Osijek
Karmen Petrinec - Lukinec, prof. hrvatskog, voditeljica dramsko-recitatorske družine, Zagreb
Vera Piščević, prof. hrvatskog, voditeljica dramsko-recitatorske družine, Zagreb
Ivan Pulišić, prof. hrvatskog, voditelj dramske družine, Otočac
Vesna Pulišić, prof. hrvatskog, voditeljica dramske družine, Otočac
Renata Rade, defektolog -plesni pedagog, Zagreb
Božica Rakijašić, učiteljica, voditeljica dramske družine, Pitomača
Višnja Sakulj, učiteljica, voditeljica dramsko-recitatorske družine, Sokolovac
Mirjana Sever, prof. hrvatskog, voditeljica dramske družine, Dugo Selo
Martina Smiljanic, defektolog-logoped, Zagreb
Višnja Sorčik, prof. hrvatskog, voditeljica dramsko-recitatorske družine, Rokovci-Andrijaševci
Jasenka Staničić, prof. hrvatskog, voditeljica dramsko-recitatorske družine, Ozalj
Ines Škufljić - Horvat, dramska pedagoginja, Zagreb
Jasna Šojer, prof. hrvatskog, voditeljica dramske družine, Zagreb
Miroslava Šoštarić - Peklar, psiholog, Zagreb
Kruna Tarle, lutkarska pedagoginja, Zagreb
Marija Tuksar, prof. hrvatskog, voditeljica dramsko-recitatorske družine, Sesvete
Sandra Uranjek-Varga, prof. hrvatskog, voditeljica dramske družine, Osijek
Anica Vragović, učiteljica, voditeljica dramsko-recitatorske družine, Novi Marof
Danira Zovko - Šimić, pedagoginja, Osijek

Izдавач: Hrvatski centar za dramski odgoj, Petra 48a, 10 000 Zagreb

Broj uredili: Vlado Krušić (tekstovi), Damir Miholić (prijelom) - Design naslovnice: KODI, Frankopanska 20/2, Zagreb

Glasilo izlazi dvaput godišnje (ako novčane mogućnosti dopuste). Prilozi se ne plaćaju.

Ovaj broj je besplatan.

Naklada: 200 primjeraka